

ספר
באר יעקב

מאסף שיעורים שנמסרו מדי שבוע
על ידי הגאון הגדול
מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א
רב בית המדרש דהסידי בעלזא "זכרון רפאל" בני ברק יצ"ו
חבר הביד"צ דקהל מחזיקי הדת באר"י

שיעורים בעניני חנוכה
מתוך הספר "באר יעקב"
על התורה ומועדים

תוכן הענינים

ז ..... הדלקת נרות הנוכה כשנמצא לבדו

מחלוקת המגן אברהם והחמד משה במי שמדליק כשבני ביתו ישנים * חילוק במדליק לבדו בין הדלקה בזמן שתקנו חכמים לזמן הדיעבד * אף אם צריך שבני ביתו יהיו נעורים אין צריך שייצאו ידי חובתם ממנו * חילוק במדליק לבדו קודם חצות לאחר חצות * חילוק בין אם בני ביתו נמצאים בביתו וישנים לאין נמצאים כלל * לפי האמור יתכן וצריך להדליק דוקא בפני בני ביתו

יב ..... ברכות הדלקת נר הנוכה

זמן ברכות נס וזמן * טעם הדעה שמברך קודם הדלקת נר האחרון * דעת יש אומרים שמברך נס וזמן אחר הדלקת הנר הראשון * בדיעבד מברך נס וזמן גם אחר שגמר להדליק הנרות * ברכת הרואה למדליק עצמו * שכח לברך 'להדליק' עד אחר שהדליק נר ראשון * ברכת הרואה למי שמדליקין עליו בביתו * לצאת ידי חובת ברכת הרואה מהמדליק * ברכת 'להדליק' באמצע הדלקת הנרות אחר שכבו הראשונות * רואה את הנרות תוך כדי דיבור מהברכה * הטעם שיכול הרואה לצאת מהמדליק אף שעדיין לא נתחייב בברכה * ברכת שהחיינו אחר ההדלקה * בירך שעשה ניסים ולא שהחיינו

יט ..... מותר השמן והפתילות לאחר הנוכה

דין שיירי הפתילות * דעת המגן אברהם בענין נתינת שמן יותר מכשיעור * נשפך השמן או נאבדה הפתילה למאן דאמר ככתה זקוק לה * הטעם שככתה אין זקוק לה להאמור * טעם המנהג להחליף הפתילות בכל לילה * סתירה בדברי הבית הלוי * סתירה בדברי השו"ע בדין ביטול איסור דרבנן לכתחילה * חילוק בין איסור אכילה לאיסור הנאה * דעת הסוברים שאין לחלק בזה

חנוכה - א

הדלקת נרות חנוכה כשנמצא לבדו

מחלוקת המגן אברהם והחמד משה במי שמדליק כשבני ביתו ישנים + חילוק במדליק לבדו בין הדלקה בזמן שתקנו חכמים לזמן הדיעבד + אף אם צריך שבני ביתו יהיו נעורים אין צריך שייצאו ידי חובתם ממנו + חילוק במדליק לבדו קודם חצות לאחר חצות + חילוק בין אם בני ביתו נמצאים בביתו וישנים לאין נמצאים כלל + לפי האמור יתכן וצריך להדליק דוקא בפני בני ביתו

בלא ברכה, ובשלטי הגבורים (שבת ט: מדפי הרי"ף) מבואר בשם הרי"א"ז (הלכות חנוכה אות טו), שאף הנמצא לבדו בין הנכרים מדליק בברכה. לכן מסיק החמד משה, שאף אם בני הבית ישנים מדליק בברכה.

אולם השער הציון עצמו מסיק שם, "וספק ברכות להקל. ומכל מקום מי שרוצה לנהוג כוותיה אין מוחין בידו", עכ"ל. מבואר בדבריו, שמדינא נקט כדעת המגן אברהם שאין לברך באופן שבני הבית ישנים, ואף שהחמד משה הקשה ממי שנמצא לבדו בין הגוים. לכך נראה לומר שאכן לדעת השער הציון, באופן זה שנמצא לבדו ואין שם איש - אינו מברך.

מחלוקת המגן אברהם והחמד משה במי שמדליק כשבני ביתו ישנים

הלכה פסוקה בשו"ע (או"ח סי' תרעב סעי' ב), שבדיעבד אפשר להדליק נרות חנוכה כל הלילה. וכתב המגן אברהם (ס"ק ו), שזה דוקא כל זמן שבני הבית נעורים, אבל אם הם ישנים ידליק בלא ברכה, מכיון שאין פרסום הנס.

אמנם בשער הציון (ס"ק ז) הביא בשם החמד משה (ס"ק ג), שאף שלכתחילה ודאי עדיף להקיץ שנים או שלשה מבני הבית ולהדליק, אבל אף אם אי אפשר להקיצם ידליק בברכה. שהרי לפי דברי המגן אברהם נמצא, שאם ישהה אדם במקום שאין שם איש ידליק

חילוק במדליק לבדו בין הדלקה בזמן שתקנו חכמים לזמן הדיעבד

והעירני חכם אחד, שלכאורה מצינו סתירה לזה בדברי המשנה ברורה עצמו, שבסימן תרעא (ס"ק מה) כתב לגבי שליח ציבור המדליק בבית הכנסת ביום הראשון, שכשחוזר ומדליק בביתו לא יחזור לברך שוב ברכת שהחיינו, רק באופן שמדליק להוציא אשתו ובני ביתו^א, עכ"ד^ב. משמע מדבריו לכאורה, שלגבי ברכות הנרות יכול לברך, אף אם אין אשתו ובני ביתו נמצאים כלל, הרי דעתו, שאף כשנמצא לבדו ואין שם איש גם כן מברך.

אכן האמת שאין הנידון דומה לעניינינו. שיתכן שכל שהוא תוך זמן הלכתחילה שתקנו חכמים להדלקת הנרות, דהיינו עד שתכלה רגל מן השוק, שהוא חצי שעה משקיעת החמה, ודאי אין ספק שמברך אף אם מדליק בפני עצמו ואין אף אחד עמו. ורק לגבי מי שמדליק בזמן הדיעבד, שכבר עבר זמן ההדלקה ולא הדליק, שהדין הוא שבדיעבד הולך ומדליק כל הלילה, בזה דעת המשנה ברורה שאין

להדליק אז בברכה אם אין בני ביתו נעורים.

גם מדברי המשנה ברורה בשער הציון שם נראה כן. שמשמע מדבריו שאינו חולק על עצם טענת החמד משה, שאף הנמצא לבדו בין הנכרים מדליק בברכה, אלא שהסיק שספק ברכות להקל רק לגבי הדלקה אחר הזמן, שבאופן זה לא יברך כשנמצא לבדו, וכדעת המגן אברהם. אבל המדליק בזמן שתקנו חכמים, אף שמדליק בפנים ואין בני ביתו נעורים, לא נשתנה הדין מבזמן חז"ל שהדליקו בחוץ, שאז ודאי היה מברך אף אם אין בני ביתו נמצאים עמו.

בדברים אלו מבואר גם בחידושי מהרצ"א (הגהות על המגן אברהם שם), שמתייחס להערת החמד משה על המגן אברהם, ומחלק כנ"ל. שודאי לא התכוון המגן אברהם לומר שגם בזמן שתקנו חכמים להדלקת נר חנוכה, דהיינו עד שתכלה רגל - אינו יכול להדליק בברכה כשבני הבית ישנים, אלא שאחר זמן זה שוב אינו יכול לברך אלא כשהם נעורים.

א. אמנם בשו"ת אגרות משה (ח"א סי' קצ) חולק על המשנה ברורה בזה, ולדעתו אף באופן שאינו מוציא את אשתו ובני ביתו, יכול לחזור ולברך שהחיינו בביתו, אף שכבר בירך בבית הכנסת, שאינו יוצא חובת ברכת שהחיינו בברכה שבבית הכנסת, שאינה אלא מצד המנהג, עיין שם.

ב. לכאורה יש לעיין בזה, שכיון שהוא עצמו אין צריך לברכת שהחיינו, ואינו מברך אלא להוציא את בני ביתו, אם כן לכאורה הוי ברכה זו הפסק בין ברכת להדליק על הדלקה. וראה מה שכתבנו בזה להלן (סוף פרשת יתרו).

שהנה, המגן אברהם כתב את דבריו הנ"ל אחר שהביא את דברי המהרש"ל (ש"ת, סי' פה^ג), וכתב בדעת המהרש"ל, שגם בזמנינו שמדליקין בפנים אף בדיעבד אין להדליק אלא עד חצות, שעדיין יש פרסום הנס, אבל אחר חצות עבר זמנו, ושוב אינו מדליק. ועל זה כתב המגן אברהם, שלדעתו כל זמן שבני הבית נעורים אפשר לברך על ההדלקה, אבל אם הם ישנים אין לברך על ההדלקה.

בפשימות הדברים נראה שהמגן אברהם חלוק לגמרי על המהרש"ל, ולדעתו אין הדבר תלוי בחצות, אלא באם בני הבית נעורים או ישנים, שאם הם נעורים אפשר לברך אפילו עד עלות השחר, ואם הם ישנים אפילו אם עדיין לא הגיע זמן חצות אי אפשר לברך.

אמנם בכרכת הבית (דיני ברכות חנוכה, אות יז; שם שערי בינה, אות כח) כתב, שיתכן שהמגן אברהם לא נתכוון במה שכתב: "אבל אם ישנים - אין לברך עליהם", אלא כשמדליק לאחר חצות, אבל אם מדליק קודם חצות דעתו כהמהרש"ל שאפשר לברך, אפילו אם בני הבית ישנים, כיון שהוא זמן שאנשים נעורים בו. ולא בא אלא להקל, שאף לאחר חצות שדעת המהרש"ל היא שלעולם אין לברך, על זה חולק המגן

אף אם צריך שבני ביתו יהיו נעורים אין צריך שייצאו ידי חובתם ממנו

ובלאו הכי אין שום סתירה מדברי המשנה ברורה לדבריו בשער הציון. שודאי גם במשנה ברורה לא נתכוון לומר שיכול לברך כשאין אף אחד נמצא בביתו, אלא לעולם צריך שיהיו שם עוד אנשים חוץ ממנו כדי שיוכל לברך, אבל אין צריך שיוציאם ידי חובתם, אלא אפילו אם כבר יצאו ידי חובתם, כגון שהדליקו בעצמם או שיצאו מאחר, מועיל זה שהם נמצאים שם כדי שיוכל לברך, שמכל מקום יש פרסום בהדלקתו. ובשער הציון שכתב שספק ברכות להקל, מדובר באופן שאינם נמצאים כלל או שישנים הם, שאז אין שום פרסום על ידי הדלקתו. אך האמת היא כנ"ל, שבזמן שתקנו חכמים להדלקה, דעת המשנה ברורה היא שיכול לברך גם באופן שאין אף אחד נמצא עמו.

חילוק במדליק לבדו בין קודם חצות ללאחר חצות

גדולה מזו מצאנו, שיתכן שלא רק בזמן שתקנו חכמים להדליק אפשר להדליק אף כשבני הבית ישנים, אלא אפילו עד חצות, ורק אחר חצות נאמר דין זה, שאם בני הבית ישנים אינו יכול להדליק בברכה.

ג. בתחילת הסימן שם כתוב: "דיני חנוכה בקיצור מחיבור הגדול הנקרא 'ים של שלמה'". אבל לפנינו אין נמצא ספר בשם 'ים של שלמה על מס' שבת, ורק סימן זה נשאר לפליטה.

כשמדליק, שכיון שאינו זמן פרסום, צריך שעל כל פנים יפרסם ממש לנמצאים עמו.

חילוק בין אם בני ביתו נמצאים בביתו וישנים לאין נמצאים כלל

עוד נראה לומר באופן אחר, ששונה הדין אם מדליק כשנמצאים אנשים בביתו, לאם מדליק כשנמצא לבד בביתו. שיתכן שדין זה שאם בני ביתו ישנים אינו מדליק בברכה, הוא רק מחמת שנמצאים בביתו, אבל אם נמצא לבדו בביתו מדליק בברכה, אפילו אחר הזמן שתקנו חכמים, ואף לאחר חצות - עד עלות השחר.

ומעם הדבר לחלק בזה הוא, שכל שישנם אנשים בביתו ויתכן הדבר שידליק בפרסום, הרי הוא מחויב להדליק באופן שישנו פרסום בהדלקתו, דהיינו שיהיו נעורים ויראו את הנרות, לכך כל שישנים אינו יכול להדליק בברכה, שהרי מחויב הוא להדליק בפרסום, ולא הדליק אלא לעצמו. אבל מי שנמצא לבדו, לא נתחייב מעולם להדליק בפרסום באופן זה, שהרי נמצא לבדו ואין לו למי לפרסם, לכן אינו מחויב אלא בעצם הדלקת הנרות, ויכול להדליק לכתחילה בברכה עד לעלות השחר.

לפי האמור יתכן וצריך להדליק דוקא בפני בני ביתו

אם כנים הדברים, יש לעיין, שיתכן שיוצא לפי זה גם חומרא. שהרי בפשטות הדברים, אם בני ביתו ישנים, ומדליק בפני כמה אנשים, ודאי יכול להדליק בברכה, שהרי יש כאן פרסום.

אברהם - שכל שבני הבית נעורים אפשר לברך אף לאחר חצות.

כיוצא בזה כתב בשלחן שלמה (סי' תרעב סעי' א), וזה לשונו: "ואם עבר אף זמן זה [- חצי שעה מצאת הכוכבים] ידליק כל הלילה. ואם בני ביתו נעורים - בברכה, ואם לא, אחר חצות הלילה - בלא ברכה", עכ"ל. מבואר בדבריו שדין זה שיכול לברך רק אם בני ביתו נעורים, אינו אלא מחצות ואילך, אבל קודם חצות מדליק בברכה - אף אם הם ישנים.

אולם דבר זה חידוש הוא. שבשלמא לחלק בין חצי שעה הראשונה, לאחר כך, יש לומר כנ"ל, שבחצי שעה הראשונה שהוא הזמן שתיקנו חז"ל, עדיין קיימת התקנה הראשונה, שודאי תיקנו שיברך אף באופן שנמצא לבדו. אבל מנין לנו לחלק בין קודם חצות לאחר חצות, שהרי ודאי גם קודם חצות, אם הוא לאחר חצי שעה, אינו בכלל עיקר התקנה של עד שתכלה רגל, אלא שלדעת המהרש"ל אחר חצות אפילו בדיעבד אין להדליק, אבל מנין הסברא לחלק בזה - שאחר חצות יכול להדליק רק אם בני הבית נעורים.

וצריך לומר, שגם עד חצות עדיין הוא זמן שיש בו קצת פרסום, שהרי זהו הטעם שסובר המהרש"ל שרק עד חצות אפשר להדליק, ואם כן, כיון שהוא זמן של פרסום, רשאי להדליק אפילו אם נמצא לבדו, אבל אחר חצות שאינו זמן פרסום, אף להמגן אברהם שיכול להדליק אז, צריך שיהיו עוד אנשים נעורים שם

באר

חנוכה

יעקב

יא

אבל לפי האמור, שכל ענין הפרסום נגזר רק מחמת בני הבית שנמצאים כאן וישנים, ואם הם לא היו בבית ודאי היה יכול להדליק לבדו - בברכה, היה מקום לומר שאינו יכול להדליק בברכה, אף אם רואים אנשים מבחוץ את ההדלקה, אלא אם כן מעיר את בני ביתו, ורואים הם את ההדלקה.

ויש ליתן קצת סעד לסברא זו, מלשון הפוסקים הנ"ל שדנו בזה. שכתבו לדון באופן שבני ביתו ישנים - האם צריך להקיצם כדי להדליק בברכה, או שאין צריך להקיצם ומדליק בברכה כשהם ישנים (עיין במגן אברהם ובחמד משה ושער הציון הנ"ל). ולכאורה מה צריך

להקיצם, הרי יכול להדליק בפני כמה אנשים מבחוץ שאינם ישנים. ולהנ"ל יומתק, שכיון שכל חיוב הפרסום נעשה רק על ידי בני ביתו, לכן צריך להדליק בפניהם דוקא.

אך כאמור פשטות הדברים אינם כן, אלא כל שמדליק בפני אנשים ואינו נמצא לבדו, ודאי מדליק בברכה, ואף אם חיוב הפרסום לא נעשה אלא על ידי בני ביתו הנמצאים בביתו, ואם הם לא היו בביתו היה מדליק לבד בלי פרסום, מכל מקום כל שנתחייב בפרסום, יוצא ידי חובתו על ידי ראיית הנרות של כל אדם, ולא דוקא בבני ביתו.

חנוכה - ב

ברכות הדלקת נר חנוכה

זמן ברכות נס וזמן + טעם הדעה שמברך קודם הדלקת נר האחרון + דעת יש אומרים שמברך נס וזמן אחר הדלקת הנר הראשון + בדיעבד מברך נס וזמן גם אחר שגמר להדליק הנרות + ברכת הרואה למדליק עצמו + שכח לברך 'להדליק' עד אחר שהדליק נר ראשון + ברכת הרואה למי שמדליקין עליו בביתו + לצאת ידי חובת ברכת הרואה מהמדליק + ברכת 'להדליק' באמצע הדלקת הנרות אחר שכבו הראשונות + רואה את הנרות תוך כדי דיבור מהברכה + הטעם שיכול הרואה לצאת מהמדליק אף שעדיין לא נתחייב בברכה + ברכת שהחיינו אחר ההדלקה + בירך שעשה ניסים ולא שהחיינו

הדלקת נר ראשון, קודם שידליק נר שני שנתקן לנס אותו היום, וכן בליל שלישי מברך ברכות אלו על נר שלישי, וכן בכל הלילות יש לברך שעשה ניסים על הנר שמוסיף באותו הלילה. ואכן הראשונים כבר כתבו, שאין המנהג כן, אלא מברך כל הברכות קודם הדלקת הנר הראשון.

טעם הדעה שמברך

קודם הדלקת נר האחרון

מטעם הסוברים שיש לברך שעשה ניסים קודם הדלקת נר האחרון. מבואר

זמן ברכות נס וזמן

כתב הרמ"א (או"ח סי' תרעו סעי' ב):
 "ויברך כל הברכות]- להדליק,
 שעשה ניסים ושהחיינו] קודם שיתחיל
 להדליק". והוא מהמחרי"ל (הל' חנוכה עמ'
 תג אות ג; שו"ת, סי' קמה). וכונתו לאפוקי
 מדעת הרבינו יונה שהובאה בראשונים
 (אבודרהם נד; רבינו ירוחם נתיב ט ח"א), וכן
 הובאה בבית יוסף (שם) ובדרכי משה (שם)
 אות א), שלדעתו בליל שני מברך קודם
 ההדלקה רק ברכת להדליק, אבל ברכת
 שעשה ניסים ושהחיינו^ד מברך לאחר

ד. ואף שברכת שהחיינו זמן ברכתה ביום הראשון, ואז ודאי מברך קודם ההדלקה, שהרי מדליק

שיהא רואה הנר ויברך עליו כעין הרואה נר חנוכה, "עכ"ל. מבואר מדבריו, שגם לדעתם אינו מברך ברכת שעשה ניסים קודם שמתחיל להדליק, אבל אין זמנו לפני הדלקת נר האחרון שמדליק באותו לילה, אלא מיד אחר שמדליק הנר הראשון מברך שעשה ניסים.

בדברי הריטב"א מבואר טעם דבריהם - שיהא רואה הנר חנוכה ומברך. דהיינו שאף שודאי שהמדליק בעצמו מברך ג' ברכות מצד ההדלקה, ואין צריך לדין 'הרואה' שמברך שעשה ניסים, וכפי שמוכרח מיום הראשון שבו גם לדעה זו מברך קודם שמדליק, מכל מקום במקום האפשר - דהיינו מיום השני והלאה, יש להעדיף לברך שעשה ניסים אחר הדלקת נר אחד, כדי שתהא ברכה זו עובר לעשייתו, וכן שתהא נחשבת כברכת הרואה.

בדיעבד מברך נס וזמן גם אחר שגמר להדליק הנרות

רבי עקיבא איגר בתשובתו הידועה (מהדו"ת סי' יג) פסק, שמי שלא בירך שעשה ניסים ושהחיינו עד שגמר להדליק את הנרות, בדיעבד מברך אחר שהדליק, שלא גרע מהרואה נר חנוכה שמברך שעשה ניסים ושהחיינו, ואף אם לא בירך מיד בתחילת ראייתם, מברך כל

מדבריהם שסוברים המה שצריך שיהא ניכר שעושה הברכה על הנר הנוסף שמוסיפים להדליק יותר משהדליקו אתמול, כיון שנר זה נתקן על הנס של יום זה, ועל כן אינו מברך עד שמגיע להדלקת הנר הנוסף.

ומה שאין נוהגים כן. יש לומר שאין הכרח שדוקא הנר שמדליק אחרון הוא הנר שמדליק ליום זה, אלא יתכן להיפך, שנר שמדליק ראשון הוא הנר המיוחד לנס של יום זה, וכדעת המהרי"ק (שורש קפג; וכן פסק השו"ע סי' תרעו סעי' ה). ועל כן אדרבה, יש לברך לפני שמדליק על הנר הראשון. ואף אם נאמר שדוקא הנר האחרון הוא הנר הנוסף של יום זה, וכפי דעת הרבינו יונה הנ"ל (וכן היא דעת הגר"א שם אות ו), עדיין יש לומר בפשיטות לנהוג כפי שפסק הרמ"א לברך לפני כולם, דמהיכי תיתי שיש לברך דוקא על הנר החדש של יום זה, אלא מברך קודם שמתחיל בהדלקה - ברכת ההדלקה וברכות הנס והזמן.

דעת יש אומרים שמברך נס וזמן אחר הדלקת הנר הראשון

עוד דעה לגבי זמן ברכת שעשה ניסים מצינו בריטב"א (שבת כג). בשם יש אומרים. שדעתם שברכת להדליק מברך קודם שמתחיל להדליק, ושתי הברכות האחרות: "אומרם אחר שהתחיל להדליק,

רק נר אחד, מכל מקום נפקא מינה בזה באופן שלא בירך ביום הראשון, שאז זמנה לברך ביום השני, וכן בכל הימים אם לא בירך עד אז שהחיינו - מברך באותו יום.

זמן שרואה את הנרות^ה - אם כן הוא הדין אם הוא זה שמדליק את הנרות, שיכול לברך שעשה ניסים אחר ההדלקה, שמהיכי תיתי לומר שיגרע כוחו בזה שהדליק.

והוסיף רעק"א שם, שמדברי הרמ"א הנ"ל שכתב שיש לברך את כל הברכות לפני הדלקת הנרות, מדויק קצת כדבריו. שלכאורה יש לעיין, מדוע הוצרך הרמ"א לכתוב דין זה, הרי בכל המצוות הדין כן שיש לברך עובר לעשייתן. אלא ודאי מוכח מזה, שלגבי נס וזמן אין שייך הדין דעובר לעשייתן, ולכן כתב הרמ"א, שאף שבדיעבד אם לא בירך קודם ההדלקה יכול לברך לאחר מכן, מכל מקום לכתחילה יש לברך את כל הברכות קודם שמדליק.

אך לולי דברי רעק"א נראה לכאורה, שאין הכרח מדברי הרמ"א לומר כן. שיש לומר שלרמ"א היה פשוט, שגם לגבי נס וזמן צריך שיהא עובר לעשייתן, ומה שהוצרך לומר שיברך קודם ההדלקה, לא בא לאפוקי שלא יברך אחר גמר הדלקת כל הנרות, אלא שאף באמצע הדלקת הנרות לא יברך לכתחילה, שלכתחילה יש לברך לפני שמתחיל להדליק את הנר הראשון.

היוצא לנו שיש כמה דעות אימתי מברך ברכת הנס והזמן מיום השני והלאה. א. דעת רבינו יונה - מברך אחר שהדליק את הנרות שכבר הדליק אתמול, לפני שמתחיל להדליק את הנר שנוסף היום. ב. לדעת יש אומרים בריטב"א - מברך אחר הדלקת הנר הראשון. ג. לדעת הרמ"א ולמנהגינו - מברך את כל הברכות לפני שמתחיל להדליק. ורעק"א מוסיף בדברי הרמ"א, שאף שלכתחילה יש לברך לפני שמתחיל להדליק, מכל מקום בדיעבד מברך נס וזמן גם אחר שגמר להדליק.

ברכת הרואה למדליק עצמו

מדברי רעק"א הנ"ל מתבאר, שנקט בפשיטות שגם למדליק עצמו שייך דין 'רואה', ולכן מברך ברכות הרואה אף אחר ההדלקה, שאם לא משום מדליק תיפוק ליה משום רואה. אולם נראה שהפרי מגדים הסתפק בזה - שמא למדליק עצמו אין שייך דין רואה, אלא דין מדליק בלבד, ורק לרואה שאינו מדליק שייך לברך ברכות הרואה.

שאף שבתחילה כתב הפרי מגדים (סי' תרעו מש"ז ס"ק ב) כדברי רעק"א, שמי שהדליק ולא בירך מברך אחר כך ברכת הנס מדין רואה, מכל מקום חוכך

ה. וכל זה רק בברכות הנס והזמן, שבזה אין צריך שתהא הברכה עובר לעשייתן, משום שעל כל פנים מברך מצד רואה, אבל ברכת 'להדליק' וכן כל שאר ברכת המצוות יתבאר להלן שדעת רעק"א היא שדין עובר לעשייתן מעכב, ואם גמר לקיים את המצוה, שוב אינו יכול לברך אפילו בדיעבד. אך דעת האור זרוע (ח"א סי' כה; סי' שפז) והגהות אשר"י (חולין ריש פ"א), שאף בכל המצוות יכול לברך בדיעבד אף לאחר עשייתן.

לעשייתן. ובצירוף כל הטעמים יחד מצדד רעק"א שיכול לברך אף אחר שהדליק את הנר הראשון.

ברכת הרואה למי שמדליקין עליו בביתו

פסק הרמ"א (סי' תרעז סעי' ג), שאף מי שמדליקין עליו בביתו, ונפטר בזה מחיוב הדלקת נרות חנוכה, אם אין נרות חנוכה דולקין במקום שנמצא שם, יש לו להדליק ולברך - "כי חייב לראות את הנרות". מקור דבריו המה במרדכי (שבת סי' רסז), שלדעתו גם מי שאינו מדליק מצווה לראות נרות חנוכה ולברך על הנס. אמנם יש הסוברים (רשב"א שבת כג.; וראה עוד תוספות סוכה מו. ד"ה הרואה) שאם הדליקו עליו אינו מברך על הראיה, שלא מציינו מי שיוצא חובת המצוה שיחזור ויברך על ראיתה.

מאחר שאין הדין מוסכם, המנהג בזה, שמי שאינו מדליק - אינו מברך, משום ספק ברכות להקל, ומכל מקום יש לו להדר לשמוע את הברכות מאחר המדליק, ויכוון לצאת ידי חובת ברכה על 'הראיה' ויענה אמן. וכן פסק החיי אדם (כלל קנד סעי' לג).

לצאת ידי חובת ברכת הרואה מהמדליק

ברם יש לעיין בדבר זה, שלכאורה כיצד שייך לצאת הברכה על הראיה מאחר המדליק, הרי המדליק מברך קודם ההדלקה, וחייב ברכת הרואה הוא רק לאחר ההדלקה בעוד הנרות דולקים,

בזה אחר כך (שם ס"ק ד), שמא כל שגמר להדליק שוב אינו יכול לברך אף ברכות נס וזמן, לפי הדעה שמי שאשתו מדלקת עליו אינו מברך ברכת הרואה (ראה ברשב"א ובר"ן שבת כג. שהביאו ב' דעות בזה). אבל דעת רעק"א, שאף להסוברים שכשאשתו מדלקת עליו בביתו אינו מברך ברכת הרואה, זהו רק משום שיוצא בהדלקתה, וכיון שהיא הדליקה ובירכה בביתו, הרי זה כאילו הוא הדליק ובירך, אבל כאן שהדליק ולא בירך, יכול לברך מדין הרואה נר חנוכה.

שכח לברך 'להדליק' עד אחר שהדליק נר ראשון

אנבי ברכת 'להדליק', דעת רעק"א שאינו יכול לברך אחר שגמר להדליק את כל הנרות, מכיון שאי אפשר לברך אלא עובר לעשייתן. ומכל מקום כל שעדיין לא גמר להדליק את כל הנרות, אף על פי שכבר הדליק את הנר הראשון שהוא עיקר המצוה, כתב רעק"א שיכול לברך אף ברכת להדליק, בצירוף שלשה טעמים. א. שמא על הנרות הנוספים שהם משום הידור גם כן מברך. ב. שמא כל משך הזמן שדולקים הנרות נחשב שמצותו קיימת ויכול לברך, וכדוגמת מי שלבש טלית ולא בירך עליה בשעת העטיפה, שיכול לברך כל זמן שהוא מעוטף בה, ונחשב שבירך עובר לעשייתן (ראה רמב"ם הל' ברכות פ"א ה"ה). ג. שיש דעות הסוברות (ראה לעיל הערה עו) שבכל המצוות אפשר לברך בדיעבד גם אחר קיום המצוה אם לא בירך עובר

ובשעת הברכה הרי עדיין אינו רואה נר דולק, ולכן לא נתחייב עדיין בברכת הרואה - אם כן כיצד יכול לצאת בברכת המדליק כשעדיין לא נתחייב בברכה¹.

ברוחק יתכן ליישב, שמה שכתבו הפוסקים שייצא ברכת הנס מהמדליק, מדובר כשרואה נרות דולקים ממנורה אחרת שהדליק אחר קודם לכן, ואם כן הרי כבר נתחייב בברכת הראיה, ויכול לצאת מברכת שעשה ניסים שמברך המדליק על הנרות שלו, את ברכת הראיה על הנרות שדולקים כבר. ואכן כן מובא משמו של הגאון רבי חיים קנייבסקי (כאיל תערוג על מועדים, חנוכה) שאין הרואה יכול לצאת בברכה מהמדליק, אלא אם כן יראה תחילה נר חנוכה שהודלק על ידי אחרים.

ברכת 'להדליק' באמצע הדלקת הנרות אחר שכבו הראשונות

אמנם מצינו כעין חידוש זה בדברי רעק"א בתשובה הנ"ל. שבדבריו מורה לברך ברכת להדליק כל שלא גמר להדליק את כל הנרות, מחמת ג' צירופים. אמנם כתב שם שאם קודם

שגמר להדליק את כל הנרות כבו הראשונות, בזה אינו מברך להדליק, ששוב אין שייך לצרף הסניף שכל זמן ההדלקה נמשך קיום המצוה, שהרי כבו הנרות ובטלה המצוה לגמרי, ולכן אין שייך לברך על הנרות הנוספים.

והנה בדברי רעק"א אלו לא נתבאר מה הדין בכי האי גונא לגבי ברכת הרואה, דהיינו ברכת הנס וברכת הזמן - האם ברכות אלו אפשר לברך על הנרות שמדליק אחר כך, אף אם כבו הנרות הראשונות. אמנם בשער הציון (סי' תרעו ס"ק ה) כתב בפשיטות, שברכות שעשה ניסים ושהחיינו מברך אף באופן זה. וכן כתב רעק"א עצמו (הגהות שלחן ערוך, סי' תרעו, מהדורת יוהנסבורג. נדפס במהדורת פרידמן²). והחידוש בזה הוא, ששייך לברך ברכת הרואה גם על נרות ההידור, ואין צריך לברך דוקא על הנר הראשון שהוא עיקר המצוה.

היוצא לנו מדברי רעק"א אלו, ששייך לצאת ברכת הרואה אף לפני שהדליק את הנרות, שהרי הנר הראשון שהוא עיקר המצוה כבר כבה, ומה

1. אמנם יתכן שאין צריך לברך ברכת הרואה דוקא כשרואה, אלא אפשר לברך גם על הנרות שהולך לראות. וגם בכל ברכת המצוות יש לדון בזה, האם יכול לברך קודם שנתחייב בדבר. והארכנו בזה במקום אחר, ואכמ"ל.

2. עיין שם שנדפסה כל התשובה עם כמה שינויים. ואחד מהם הוא, שבשו"ת כתב: "כבו הראשונות" כנ"ל. ולכאורה יפלא שמשמע שצריך שכל הנרות שכבר הדליק יכבו ורק באופן זה שוב אינו מברך 'להדליק'. והוא פלאי מדוע צריך לכן, הרי די בכך שהנר הראשון שהוא עיקר המצוה נכבה, ושוב אי אפשר לברך. ואכן בהגהות שם נכתב: "כבה נר הראשון", ולפי זה הוא הדין אף אם לא כבו נרות המהדרין שכבר הדליק.

הטעם שיכול הרואה
לצאת מהמדליק אף שעדיין
לא נתחייב בברכה

אמנם דעת הגאון רבי אהרן לייב שטיינמן (כאיל תערוג, שם), שכיון שיוצא את הברכות מהמדליק, והמדליק הרי נתחייב בברכה קודם הדלקה, מאחר שאינו מברך מצד רואה בלבד, אלא מצד חיוב ברכה על המצוה, אם כן גם הרואה יוצא את חובת הברכה ממנו, ואף שהוא עצמו אין לו את החלק של עצם חיוב המצוה, כיון שמדליקין עליו בביתו, מכל מקום יוצא ידי חובת הברכה מצד הראיה לענין מה שיראה אחר כך, ואף אם לא יראה את הנרות הדולקים תוך כדי דיבור מהברכה. ויש לעיין בכונת דבריו.

באופן אחר כתב האדמו"ר מערלוי שליט"א (קובץ האהל - תש"מ) לחדש, שמה שיוצא את חובת ברכת הרואה מהמדליק אף שעדיין אינו מחויב בדבר, הוא רק על ידי השתתפות בפרוטה או שמקנה לו המדליק מעט מן השמן, שבכך נעשה כשותף של המדליק בהדלקה זו, ולכך יכול להשתתף עימו בברכות הראיה על כל פנים, שכן הוא נחשב גם קצת למדליק. ומכל מקום ברכת להדליק אינו יוצא ממנו, שהרי מדליקין עליו בביתו. אבל באופן שאינו משתתף עם המדליק, אכן אינו יכול לצאת ברכת הרואה, כיון שעדיין לא הדליקו את הנרות. אך הוא דבר מחודש מאוד.

שמברך הוא על הנרות המהדרין שעומד להדליק ומצד 'רואה', ומכל מקום מברך לפני שממשיך להדליק את שאר הנרות.

רואה את הנרות
תוך כדי דיבור מהברכה

בשלמי תודה (חנוכה סי' כה) העלה בדרך אפשר, לבאר משום מה יכול לצאת ברכת הרואה מהמדליק אף שעדיין לא הדליק את הנרות ולא נתחייב בדבר. והוא על פי הגמ' בנדרים (פז.) לגבי מי שהיה לו חולה בתוך ביתו ונתעלף, וחשב שמת, וקרע עליו קריעה ואחר כך מת, שאם מת בתוך כדי דיבור - יצא חובת קריעה, משום שתוך כדי דיבור כדיבור דמי. וכן נפסק בשו"ע (יו"ד סי' שמ סעי' כה). ומבואר בדברי הגמ', שאף שבשעת מעשה הקריעה עדיין לא נתחייב כלל בקריעה, מכל מקום אם נתחייב בזה תוך כדי דיבור יצא ידי חובתו, משום שנחשב כאילו קרע אחר כך כשכבר היה מחויב בדבר.

ע"פ פי זה יש לומר גם לענינינו. שאף שבשעת הברכה עדיין לא ראה את הנרות ולא נתחייב בברכה, מכל מקום כיון שתוך כדי דיבור לשמיעת הברכה רואה את הנרות - יצא ידי חובתו, שנחשב כאילו בירך אחר שכבר ראה ונתחייב. אך לפי מהלך זה, אכן יש להקפיד שיראה את הנרות הדולקים דוקא תוך כדי דיבור מאז ששמע את הברכה, שאם לא כן לא יצא ידי חובת ברכת הרואה בברכה זו.

ברכת שהחיינו אחר ההדלקה

הבאנו לעיל את דברי רעק"א, שאף אחר שגמר להדליק, יכול לברך ברכות שעשה ניסים ושהחיינו, שלא גרע מהרואה. ויש להעיר, שהמשנה ברורה בסי' תרעו (ס"ק ד) מביא את דבריו, אך הוא עצמו כתב בסמוך לזה (ס"ק ב), אם נזכר אחר ההדלקה [שלא בירך שהחיינו] - 'אינו מברך בלילה זו עוד', אלא מברך בליל שני קודם ההדלקה. ולכאורה היה נראה שהמשנה ברורה סותר את עצמו בזה מיניה וביה.

אמנם אפשר לומר, שמה שכתב 'אחר ההדלקה', כונתו - אחר שכבו הנרות, שאז ודאי אין שייך יותר שיברך ברכת הרואה, לכן אינו מברך שהחיינו אלא למחרת, אכן כל זמן שהנרות דולקים ורואה אותם, מברך מיד שהחיינו. או שמא מדובר כשעדיין דולקים הנרות, אך עבר זמן חצי שעה, שיש לומר שאין שייך בזה שוב ברכת הרואה, משום שכבר אין על הנרות שם נר מצוה כלל (וכן פסק בשו"ת התעוררות תשובה ח"א סי' סז), לכן גם שהחיינו אינו מברך אז, אלא למחרת. אך אם נאמר שאפשר לברך

ברכת הרואה גם אחר חצי שעה (וכן היא דעת הגאון רבי יוסף ענגיל בגליוני הש"ס שבת כא:), אם כן צריך לומר ש'אחר הדלקה' הכונה, אחר שכבו הנרות לגמרי.

בירך שעשה ניסים ולא שהחיינו

באופן אחר יש ליישב את דברי המשנה ברורה, שמה שהביא מרעק"א שיש לברך שהחיינו גם אחר שהדליק, הוא רק באופן ששכח גם ברכת שעשה ניסים, שאז כיון שמברך על הנס מצד 'רואה', מברך גם שהחיינו. אך בתחילת דבריו מיירי כשבירך שעשה ניסים לפני ההדלקה יחד עם ברכת 'להדליק', ורק ברכת שהחיינו שכח לברך, ובזה דעתו שלא יברך שהחיינו לבד לאחר שהדליק, אלא יברך בליל שני. שעדיף לברך שהחיינו יחד עם הברכה על המצוה, ועל כן או שמברך לפני ההדלקה יחד עם ברכת 'להדליק', או אפילו אם לא בירך אז יכול לברך אחר כך עם ברכת שעשה ניסים על הראיה, אבל אם גם את ברכת הנס בירך בתחילה, ורק שהחיינו שכח לברך, יש לו להמתין ליום המחרת, ולברך יחד עם שאר הברכות.

חנוכה - ג

מותר השמן והפתילות לאחר חנוכה

דין שיירי הפתילות + דעת המגן אברהם בענין נתינת שמן יותר מכשיעור + נשפך השמן או נאבדה הפתילה למאן דאמר כבתה זקוק לה + הטעם שכבתה אין זקוק לה להאמור + טעם המנהג להחליף הפתילות בכל לילה + סתירה בדברי הבית הלוי + סתירה בדברי השו"ע בדין ביטול איסור דרבנן לכתחילה + חילוק בין איסור אכילה לאיסור הנאה + דעת הסוברים שאין לחלק בזה

נאמר שהוקצו למצותן וצריך לשורפן, או שמא רק למותר השמן נאמר כן.

הנה, הראשונים (ראה רמב"ן; רשב"א שבת כא:): כתבו לבאר, מדוע מותר השמן של חנוכה הוקצה למצותו אף לאחר ימי החנוכה, ולעומת זה עצי סוכה ונוי סוכה מותרים לאחר החג. משום שבסוכה מתחילה לא נתנם אלא למצות החג, אבל בנר חנוכה היתה דעתו שיכלה כל השמן שבנר, שהרי היה עשוי להתכלות לגמרי, ואין אדם עומד ומצפה מתי יכבה נרו, ולכן אף לאחר החנוכה עדיין הוא מוקצה למצותו.

פ"י זה יש לעיין, שמא כל זה לא נאמר אלא בשמן, שבזה אכן היתה דעתו

במור ושו"ע (או"ח סי' תרעז סעי' ד) נפסק, ששמן הנותר ביום הראשון של חנוכה מוסיף עליו ומדליקו ביום השני, ומוסיף עליו ומדליקו ביום השלישי, והנותר ביום השמיני עושה לו מדורה ושורפו בפני עצמו, שהרי הוקצה למצותו. ומקור הדברים במדרש (תנחומא נשא אות כט) והובא במרדכי (שבת פ"ב סי' רסו), וכן הוא בשאלתות דרב אחאי (סי' כז שאילתא ב) והובא ברא"ש (שבת פ"ב סי' ט), והתוספות (שבת מד. ד"ה שבנר) כתבו כן בשם ברייתא.

דין שיירי הפתילות

יש לחקור, מהו דינם של הפתילות שנותרו ביום השמיני, האם גם בזה

שיכלה לגמרי, ועל כן הוקצה למצותו אף אחר חנוכה, אבל הפתילות שלעולם אינם כלים לגמרי, וודאי לא נתכוון שידלקו אלא כל מה שצריך לשמן, אם כן יתכן שמותרות בהנאה לאחר ימי החנוכה, שבזה לא נאמר שהוקצו למצותן^ח.

ואבן בתוס' (שם) ושאר הראשונים הנ"ל וכן בשו"ע (שם), לא הוזכר אלא שריפת מותר השמן, ולא מותר הפתילות. אמנם במזור (שם) נתבאר שיש לשרוף את

"הנותר מן השמן והפתילות". וכן מבואר בדברי הריטב"א (שבת כא:): שלדעת הסוברים שהוקצה למצותו גם לאחר חנוכה, "אסור ליהנות משיירי פתילות ושמן דנרות חנוכה". וכן נפסק להלכה בקיצור שלחן ערוך (סי' קלט סעי' כ): "השמן שנשאר במנורה לאחר חנוכה, וכן הפתילות, עושה להן מדורה ושורפן, משום דהוקצו למצותן ואסור להנות מהם"^ט.

ח. לענין אכסנאי שנפסק בשו"ע (סי' תרע"ו סעי' א) שצריך לתת פרוטה לבעל הבית כדי להשתתף עמו בשמן, לא הוזכר בשו"ע ונושאי כלים שם רק ההשתתפות בשמן, אך לא כתבו שיש להשתתף גם בפתילות. אולם בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' תקמב) מבואר שצריך להקנות לבעל הבית לאכסנאי בשמן ובפתילות, והביאו בהגהות רבי ברוך פרנקיל (סי' תרע"ז מגן אברהם ס"ק א), וכן פסק בקיצור שלחן ערוך (סי' קלט סעי' י"ט). והפרי מגדים (סי' תרע"ח א"א ס"ק ג) נסתפק בזה, וגם הוא מצדד שצריך שותפות בשניהם - גם בשמן וגם בפתילה.

והנה המשנה ברורה (סי' תקפ"ד ס"ק ד) הביא משו"ת בנין עולם (סי' לא), לגבי מצות תקיעת שופר, שאם נטלו את השופר באמצע התקיעות והביאו לו שופר אחר אין צריך לחזור ולברך, אבל אם נטלו את השופר בין הברכה לתחילת התקיעות והביאו לו שופר אחר צריך לחזור ולברך. ולפי זה לכאורה הוא הדין לענין הדלקת נרות חנוכה, שאם נשפך השמן בין הברכה להדלקת נר הראשון וצריך למלאות בנר שמן אחר, שצריך לחזור ולברך ברכת 'להדליק'.

וראיתי למי שרצה לומר (אמרי פי, חנוכה), על פי שו"ת הרשב"א הנ"ל, שם מבואר שדין הפתילה כדין השמן, אם כן הוא הדין שאם נפלה הפתילה אחר הברכה ונאבדה או נתקלקלה וצריך להכניס פתילה חדשה, שיש לחזור ולברך כמו שנשפך השמן. אמנם לכאורה אין כל קשר בין הדברים, שכאן הוא דין לגבי ברכת המצוות, והרשב"א מיירי לענין שותפות במצות ההדלקה.

אכן יש לעיין גם לענין השמן, שיתכן שאפילו אם נשפך השמן אינו חוזר ומברך, שיש לומר שאין הברכה על השמן, אלא על האש שתדלק בשמן [עד כדי שדנו האחרונים, שמא אפשר להדליק גם במנורה של גז שאין בה שמן כלל, ראה שו"ת בית יצחק (יו"ד סי' קפ) ושו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' קז) שלמעשה צידדו שאין לברך על הדלקה בגז], ואינו דומה לשופר, שהשופר הוא עצם המצוה, ועל כן אם הביאו שופר אחר צריך לחזור ולברך. וצ"ע למעשה, וספק ברכות להקל.

ט. וראה בספר הלכה למעשה (להגאון רבי אליעזר דוד שפירא, מועדים פ"כ סעי' י"ג) שמצדד להקל בשיורי הפתילות, שמותר לזרוקן ואין צריך לשורפן, משום שברוב הראשונים לא הוזכר רק מותר השמן, ואף שהטור הזכירו, מכל מקום המחבר השמיטו. אך כתב, שזהו רק אם אין הפתילות ספוגים בשמן, אבל אם הם ספוגים בשמן יש לשורפם מחמת השמן הספוג בהם. ולכן למעשה, לכאורה אין בזה כל נפקא מינה, שלעולם גם אם התייבשה הפתילה, מכל מקום היא ספוגה בשמן

(שבת כג. ד"ה מריש), שמבואר בהם שעל ידי ריבוי שמן נמשך השמן אחר הפתילה.

שוב מצאתי במהר"ם שיק (על תרי"ג מצוות, מצוה צח) שכתב לחדש חידוש גדול, שגם המגן אברהם שכתב שאין הידור מצוה בהוספת שמן, לא נתכוון אלא לגבי עשיית נר שמן גדול או קטן, שבזה אין כל הידור לעשותו גדול בתחילה שיחזיק הרבה שמן, אבל אם כבר עשה נר גדול יותר מן השיעור אז גם להמגן אברהם יש הידור למלאותו לגמרי, שכשיש לו כלי גדול ואינו ממלא את כולו בשמן, אינו מאיר כל כך כמו בממלא את כל הכלי ומדליקו. ע"כ תוכן דברי המהר"ם שיק, עיין שם מה שכתב עוד לפי זה.

לפי זה יוצא, שמה ששמע מדברי המגן אברהם שריבוי השמן אין בזה כל תועלת, ואדרבה יש בזה משום 'בל תשחית', אין הכונה לריבוי שמן בתוך הכלי, שהרי בזה יש הידור לדעת המהר"ם שיק. וצריך לומר, שכונתו שהמקפיד לקנות כלי גדול יש בזה משום

דעת המגן אברהם

בענין נתינת שמן יותר מכשיעור

המגן אברהם (סי' תרעב ס"ק ג) כתב לחלק בין נרות של שמן לנרות של שעוה לענין הידור. שהמדליק נרות חנוכה בנרות של שעוה, יש הידור להדליק נרות ארוכים, שהם נאים יותר ולכן יותר מהודרים, וכמו שמצינו לענין אתרוג ולולב שהיותר גדול הוא יותר מהודר, אבל המדליק בנרות של שמן, דעת המגן אברהם שאין חילוק בין רב למעט, ואין שום הידור מצוה כשנותן בנר יותר שמן, ולכן לא יתן שמן יותר מהשיעור, שכשדולקים הנרות לאחר חצי שעה כבר אינה שעת המצוה, כיון שלא שייך בזה הידור מצוה.

אולם בשו"ת התעוררות תשובה (או"ח סי' קעג) חולק על המגן אברהם, ולדעתו יש הידור גם בריבוי שמן, ואף שמה שדולק אחר חצי שעה אינו דולק בשעת המצוה, מכל מקום יש הידור בזה בזמן המצוה, שכשיש הרבה שמן מתרבה האור. ומוכיח את דבריו מדברי התוספות

שהדליקו בה. ואפשר שהפתילות המצויים כיום שמצופים בשעוה, אינם ספוגים בשמן. ולמעשה גם הוא חוכך להחמיר בזה, מכיון שלא מצינו כן בפוסקים.

שוב מצאתי בשלמי תודה (חנוכה, סי' ח אות ב), שגם הוא נסתפק בדין מותר הפתילות. ומצדד לומר, שאף אם הם ספוגים בשמן מכל מקום אין צריך לשורפם, שמכיון שיודע ששמן זה עתיד להישאר בפתילה, שהרי כן הוא הדרך שנשאר שמן ספוג בפתילה, אם כן לא הקצהו לגמרי למצוה. ובדעת הראשונים הנ"ל שמבואר בפירוש בדבריהם שגם את הפתילות יש לשרוף, כתב השלמי תודה שיתכן שכונתם בפתילות שאינם כפתילות שלנו שאין עשויות להתכלות, אלא מדובר בפתילות העשויות להתכלות לגמרי ואינו מצפה שישארו, ועל כן מקצם למצותן כמו השמן, אבל בפתילות שלנו יתכן שאין בהם דין מוקצה. אך עיין שם שכתב, שבאופן שנשאר ביום הראשון שמן בתוך הנר, ולמחר הוסיף עליו שמן והדליק, נאסרו גם הפתילות, שהרי נספג בהם שמן שכבר נאסר מחמת שהוקצה אתמול להדלקה, וצריך לשרוף את הפתילה עם השמן שבה. ויש לעיין בזה.

בל תשחית, שכשקונה כלי גדול לשמן צריך למלאותו לגמרי, והוא ללא צורך, ולכן לדעת המגן אברהם עדיף לקנות כלי קטן המכיל כשיעור הצריך לחצי שעה. אולם בלשון המגן אברהם לא משמע כן.

נשפך השמן או נאבדה הפתילה למאן דאמר ככתה זקוק לה

הבית הלוי (על התורה, לחנוכה) יצא לחקור, לדעת המאן דאמר שככתה זקוק לה, האם זהו דוקא באופן שכבה הנר, אבל השמן והפתילה עדיין כאן, בזה נאמר שיש לו לחזור ולהדליק כדי להשלים השיעור החסר, או שמא גם באופן שנשפך השמן ונאבדה הפתילה לגמרי, גם כן צריך לחזור ולהדליק בשמן ופתילה אחרים ולהשלים שיעור ההדלקה.

גם לדידן שקיימא לן (שו"ע או"ח סי' תרעג סע"ב) ככתה אין זקוק לה, כתב הבית הלוי שיש נפקא מינה בחקירה זו. שהרי באופן שכיבה במזיד צריך לחזור ולהדליק, אף להלכה שככתה אין זקוק לה (ראה פרי מגדים שם א"א ס"ק יב). ואפילו כשלא כיבה במזיד, דעת המהרש"ל (שו"ת, סי' פה) שרק כשככתה מעצמה אין זקוק לה, אבל אם כיבה בידים אפילו בשוגג, זקוק לה, וצריך לחזור ולהדליקה, ודלא כדעת הרשב"א (שו"ת, ח"א סי' תקלט) הסובר

שכיבה בשוגג דינו ככתה מעצמה שאין זקוק לה]. ואם כן נפקא מינה באופנים אלו שצריך לחזור ולהדליק, האם צריך להדליק גם כשאין לו אלא שמן או פתילה אחרים, או שצריך להדליק רק אם יש לו את השמן והפתילה הראשונים.

הבית הלוי שם מצדד לומר, שכשנשפך השמן או אבדה הפתילה אינו חייב להדליק נר אחר, כיון שחכמים לא חייבוהו להדליק אלא נר אחד, ולא תקנו להדליק פעמיים. ורק בככתה צריך לחזור ולהדליק, שכיון שמדליק את אותו הנר נחשב הכל כהדלקה אחת.

ומביא ראייה מדברי הגמ' בסוכה (כז:), שלדעת רבי אליעזר אין עושין סוכה בחול המועד כיון שצריך סוכה שראויה לשבעה ימים, ומודה רבי אליעזר שאם נפלה חוזר ובונה אותה. ומקשה הגמ': "פשיטא". ומשני: "מהו דתימא הא אחריתא היא, קא משמע לן" שנחשבת לאותה סוכה. ובתוספות (שם ד"ה מהו) הביאו שיש גורסים: "קא משמע לן כיון דבדידיה קעביד היא היא". וכונתם, שכיון שבונה את הסוכה מאותם עצים שהיו קודם לכן, ממילא היא אותה הסוכה שהיתה קודם לכן, אבל אם בונה אותה מעצים אחרים נחשבת לסוכה אחרת. לפי זה גם לגבי נר חנוכה יש

י. אבל המהרש"ל (שו"ת, סי' פה. הביאו הט"ז סי' תרעז ס"ק י) כתב שאף שקיימא לן אין זקוק לה, מכל מקום הרוצה לזכות במצוה שלימה יחזור וידליק, "דלא גרע מן המהדרין". ויש לעיין בלשון זה, שלכאורה ודאי אין כונתו שהדין ממש כמו המהדרין של מוסיף והולך ונר לכל אחד, שהרי דינים אלו קיבלו לחיוב גמור, אלא כונתו שגם בזה יש משום הידור.

שמותר להדליק בשמן ופתילה שכבר דלקו לנרות חנוכה וכבו. מכל מקום לענין כבתה תוך זמן השיעור, אם נאמר שזקוק לה, הרי נתבאר שבשמן אחר ודאי אין צריך להדליק, אלא מדובר באותו שמן עצמו שכבר דלק, והרי זה השמן עצמו שכבר דלק פסול במנורה, לכן לא מסתבר שסברא זו עצמה תגרום חיוב לגבי נרות חנוכה.

טעם המנהג להחליף הפתילות בכל לילה

עוד כתב הבית הלוי שם, על מה שכתב **הדרכי משה** (סוף סי' תרעג) בשם **הכל בו** (סי' מד), שאף על פי שאין צריך להחליף את הפתילות בכל לילה אלא יכול להדליק מה שנשאר מאתמול, מכל מקום נהגו העולם לעשותן חדשים בכל יום. וכתב הבית הלוי לבאר מנהג העולם על פי דבריו הנ"ל, שהרי במנורת בית המקדש נפסל השמן שדלק כבר כנ"ל, אם כן יש לומר שגם בחנוכה נהגו כדוגמת המנורה - שלא להדליק בשמן ופתילה שדלקו כבר לשם חנוכה.

אך הבית הלוי מציין שם, שלפי פירוש **רש"י** (שם, ד"ה דולקת) בסוגיא דעשית הנ"ל, הרי מבואר שמדליקין במותר השמן שדלק אתמול, שלרש"י מדובר שהודלק מאתמול לשם מצות נר חנוכה, ועל זה נאמר שבמוצאי שבת "מכבה ומדליקה", אך לפירוש התוספות (שם ד"ה מכבה) שמדובר שהדליקה

לומר, שכשחוזר ומדליק את הראשונה עצמה - הדלקה אחת היא, אבל באופן שצריך להדליק שמן אחר יתכן שלכולי עלמא - אין זקוק לה.

הטעם שכבתה אין זקוק לה להאמור

ע"פ פי דבריו מבאר הבית הלוי, יש להבין את טעמו של המאן דאמר שכבתה אין זקוק לה, שלכאורה למה לא יחזור וידליק, הרי לכתחילה צריך שידלק כשיעור, ומהי הטירחא לחזור ולהדליק. אלא שיש לומר, שהרי עיקר נר חנוכה הוא זכר לנס הנרות של המנורה בבית המקדש, ובמנחות (פח:): מבואר: "נר שכבתה נדשן השמן נדשנה הפתילה, כיצד עושה. מטיבה ונותן בו שמן כמידה ראשונה". וביאר **רש"י** (ד"ה נדשן), שפתילה שכבתה אין לה תקנה, ולכן משליך את השמן והפתילה ומניח חדשים. נמצא שבהדלקת המנורה, כיון שכבה נר נפסלו השמן והפתילה למנורה, אם כן יש לומר שזהו טעמו של המאן דאמר - אין זקוק לה, שגם בחנוכה כשכבה הנר אין להדליק שוב באותה פתילה ובאותו שמן.

ואף על פי שלא עשו כל דיני נר חנוכה כמנורה, שכן כל השמנים כשרים לנר חנוכה, ובמנורה צריך דוקא לשמן זית, וגם בעצם הדין של נר שכבה הרי מבואר לגבי חנוכה (שבת כג.): "עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו, למוצאי שבת מכבה ומדליקה". הרי

מתחילה לצורך שבת¹, אם כן אפשר לומר כנ"ל, שבאופן שהדליקה לשם חנוכה שוב אין מדליקין בה ביום המחרת. ע"כ תוכן דברי הבית הלוי.

אלא שיש להעיר קצת על דבריו, שהרי לפי טעם זה לכאורה היה צריך להחליף גם את השמן בכל לילה, ולא להדליק בשמן הנותר מאתמול, שהרי כן היה במנורת בית המקדש, שהיה מסלק ומטיב בכל יום גם את השמן וגם את הפתילות מיום האתמול, ובנר חנוכה הרי מבואר בתנחומא ובשאלתות שהבאנו בתחילת הדברים, שהשמן הנותר מיום הראשון מדליק ביום שני, ולא מצינו כל מנהג להחליף גם את השמן².

סתירה בדברי הבית הלוי

אולם ביותר יש לתמוה על דברי הבית הלוי, שהרי הוא כתב בחקירתו הנ"ל שיש בזה נפקא מינה גם לדידן שכבתה אין זקוק לה, לענין אם כיבה בידים במזיד, או בשוגג למהרש"ל, שבזה

זקוק לה לכולי עלמא, שתלוי בספק הנ"ל - האם צריך להדליק בשמן אחר או שיכול להדליק באותו שמן. ולכאורה יפלא, שהרי הוא עצמו כתב, שזה גופא טעמו של המאן דאמר כבתה אין זקוק לה, מכיון שאין להדליק שוב באותו שמן ופתילה, שבמנורת בית המקדש נ'דשן השמן נדשנה הפתילה, ומבואר שפשיטא ליה, שבאופן שזקוק לה הרי הוא מדליק באותם שמן ופתילה שדלקו קודם, ואם כן גם בכיבה בידים למה יהא בזה זקוק לה, והרי אינו מדליק שמן ופתילות אחרים. והדברים נראים כסותרים אלו את אלו מיניה וביה. וצע"ג.

ואולי יתכן לומר צד רחוק ביישוב כונת הבית הלוי. שהבית הלוי נקט בדעת המאן דאמר כבתה אין זקוק לה, שלעולם לא שייך דין הדלקת המנורה כל שכבו הנרות, ומה שהצריכו לחזור ולהדליק כשכיבה בידים או על כל פנים כשכיבה במזיד אינו משום דין עצם מצות הדלקת נר חנוכה, אלא הוא מעין קנס

יא. שהתוס' שם הקשו על פירוש רש"י, שאם הנחה עושה מצוה, למה צריך לכבותה, די בזה שייגביה את העששית ויניחנה לשם חנוכה בעודה דולקת, שהרי לא גרע מהדליקה חרש שוטה וקטן. ולפי פירושם שמדובר שהודלקה מתחילה לצורך שבת ניחא, שבחרש שוטה וקטן על כל פנים ניכר שהדליקוה לשם חנוכה, וכאן לא ניכר שהודלקה לשם חנוכה כלל.

יב. ועיין בלשונו של הבית הלוי שם שכתב: "ועיין בדרכי משה שהביא דברי הכל בו, שכתב דיכול להדליק 'בשמן ופתילה' שנשאר מאתמול, והעולם נהגו לעשות חדשים", עכ"ל. ומשמע מלשונו שהמנהג להחליף הוא גם על השמן, אך כאמור לא מצינו כן בדברי הראשונים והאחרונים, רק על הפתילות ולא על השמן. ויתכן שגם הבית הלוי עצמו לא נתכוון אלא לפתילות, שהפתילות נשארות תמיד אחר כיבוי הנרות, מה שאין כן השמן שבדרך כלל נגמר, ורק אם כבתה באמצע וכדומה נותר שמן. אך על כל פנים לפי הטעם שכתב הבית הלוי לכאורה שייך לומר כן גם על השמן, וכמו שכתבנו.

שקנסוהו, שלא ירויח מזה שכיבה במזיד או על כל פנים בידיים, ועל כן אין בזה דיני הדלקת המנורה.

סתירה בדברי השו"ע

בדין ביטול איסור דרבנן לכתחילה

פסק השו"ע בהלכות חנוכה (סי' תרעז סעי' ד), שאם נתערב מותר השמן מנר חנוכה שהוקצה למצותו עם שמן אחר, ואין שם ששים לבטלו: "יש מי שאומר, שאין להוסיף עליו כדי לבטלו". והקשו הנושאי כלים, שסותר את עצמו ממה שפסק ביורה דעה (סי' צט סעי' ו), שמותר לבטל איסור דרבנן לכתחילה על ידי שיוסיף בהיתר כדי לבטלו.

והנה מקור הדברים של פסק השו"ע ביורה דעה הוא, מהגמ' בביצה (ד':) לענין עצים שנשרו מן הדקל לתנור ביום טוב, שמרבה עליהם עצים מוכנים ומסיקו. ומקשה הגמ': "והא אין מבטלין איסור לכתחילה". ומתרצת: "הני מילי בדאורייתא, אבל במוקצה דרבנן מבטלין". ומזה הוכיחו הרבה ראשונים (ראה תורת הבית הארוך ב"ד ש"ג) שמותר להוסיף היתר על איסור דרבנן עד כדי

שיעור ביטול. אך דעת שאר הראשונים (ראה בדק הבית שם, רא"ש ביצה פ"א סי' ב) שלא אמרו בעצי מוקצה להתיר, אלא מפני שנהנה מן העצים לאחר שכבר נשרפו, כמבואר בגמ' שם: "דמקלא קלי איסורא", אבל בכל איסור דרבנן שנהנה מממשות האיסור בעודו בעין, אסור להוסיף ולבטל.

והשו"ע לכאורה סותר את עצמו בזה בין דבריו באורח חיים לדבריו ביורה דעה. שהרי ענין מוקצה למצותו של נרות חנוכה ודאי מדרבנן הוא, שאף כל מצות הדלקת נר חנוכה היא מדרבנן³, ולמה אסר באורח חיים להוסיף לכתחילה על השמן הנותר, והרי ביורה דעה התיר להוסיף על איסור דרבנן. וראה **במגן אברהם** (או"ח סי' תרעז ס"ק יב) ובמ"ז (יו"ד שם ס"ק יב) ויש"ך (שם ס"ק יט) מה שכתבו בזה.

חילוק בין איסור אכילה לאיסור הנאה

החוות דעת (שם ס"ק ח) יצא לחדש כדי ליישב את סתירת המחבר, וכן כתבו עוד כמה אחרונים (ישועות יעקב או"ח

יג. אך ראה מה שכתב בשו"ת **חתם סופר** (יו"ד סי' רלג): "קביעת יום מועד ביום עשיית נס הוא דאורייתא, ולפי זה יום פורים וימי חנוכה דאורייתא הם, אך מה לעשות בהם אם לשלוח מנות או להדליק נרות או לעשות זכר אחר זהו מדרבנן, והעובר ואינו עושה שום זכר לימי חנוכה ופורים עובר על מצות עשה דאורייתא וכו', ואפשר קריאת הלל ומגילה קל וחומר מדאורייתא, כמו שמצוה בפסח לספר יציאת מצרים בפה, הכי נמי ממות לחיים חייב לומר שירה בפה דווקא", עכ"ל. ודבריו מיוסדים על פי דברי **הרמב"ן** (השגות על ספר המצוות להרמב"ם, שרש א), ועיין עוד **במעשה ניסים** (שרש א). ובכל אופן אין הדבר נוגע לענינינו, שענין הוקצה למצותו ודאי אינו אלא מדרבנן.

לכתחילה, ולא מטעם ביטול איסור לכתחילה אלא מטעם איסור הנאה – שנהנה בשעת ביטול שמן ההיתר¹⁰.

על פי חילוק זה מיישב הישועות יעקב (שם) את קושיית הפרי תואר (י"ד סי' צט) ועוד (ראה פרי חדש שם ס"ק יב; פלתי שם ס"ק ה), על הסוברים שאין מבטלין איסור לכתחילה הוא רק דין דרבנן, מדברי הגמ' בגיטין (נד). שרצו להוכיח שלדעת רבי יהודה גוזרים שוגג אטו מזיד גם באיסורים דרבנן, מהמשנה לגבי ערלה: "נפלו [אגוזים של ערלה לתוך היתר] ונתפצעו, אחד שוגג ואחד מזיד – לא יעלו, דברי רבי מאיר ורבי יהודה. רבי יוסי ורבי שמעון אומרים, בשוגג – יעלו,

סי' תרעז; בית הלוי חנוכה ד"ה שם בשו"ע; מקור מים חיים י"ד סי' צט; יבין דעת שם ס"ק ה), שיש לחלק בין איסור אכילה לאיסור הנאה, שהרי כל עיקר דין ביטול הוא, משום שעל ידי שיש שיעור ששים כנגדו בטל הטעם, ואם כן כל זה שייך בדברים האסורים באכילה, שהטעם מתבטל והולך, אבל בנותר השמן שבנר חנוכה שהוקצה למצותו, האיסור הוא בהנאה, ובאיסור הנאה אסור לבטל אפילו איסורים דרבנן, משום שאין הכי נמי שטעם האיסור בטל בששים, אבל עצם מעשה הביטול הוא על ידי הוספת שמן, ובהוספת השמן הרי הוא נהנה, שסוף סוף נוסף כאן שמן שיתיר את השמן בהנאה, ולכן באיסורי הנאה אסור לבטל

י"ד. ואין לומר שנחשב שלא כדרך הנאתו שמותר, שמכיון שרק כך אפשר להתיר את התערובת על ידי שמוסיף שם עוד היתר, שוב נחשב הדבר לכדרך הנאתו.

טו. כעין דברים אלו מצינו באבני מילואים (שו"ת, סי' יח) לענין ביטול תרומה. שכתב שאף להסוברים שאין מבטלין איסור לכתחילה אינו אלא איסור דרבנן, זהו בכל האיסורים, אבל תרומה אסור לבטלה מן התורה, מכיון שמחויבים בשמירתה מדין 'משמרת תרומות' (במדבר יח, ח), וכשמבטלה הרי הוא כמאבדה. והוא כעין מה שכתב החוות דעת באיסורי הנאה, שאסור לבטלו לכתחילה, אך לא מצד ביטול איסור לכתחילה, אלא מצד עצם דין 'משמרת תרומות' שבתרומה.

אולם יש שהעירו על דברי האבני מילואים (ראה בהגהות שם), שהרי המקור לדין של אין מבטלין איסור לכתחילה, כתב רש"י (ביצה ד: ד"ה והא קמבטל), שהוא מהמשנה (תרומות פ"ה מ"ט): "סאה תרומה שנפלה לתוך תשעים ותשעה, וחזרה ונפלה סאה של חולין, אם שוגג – מותר, ואם מזיד הפילה לאותה סאה אחרונה כדי להשלים מאה חולין להעלות את התרומה – אסור". ולפי דברי האבני מילואים כיצד מביא רש"י ראייה מתרומה, הרי שם אסור משום 'משמרת תרומות' ולא משום ביטול איסור.

אך הקהלות יעקב (ביצה סי' ג אות ב) כתב ליישב את דברי האבני מילואים באופן נפלא. שהרי המשנה בתרומות מיידי כשכבר נתערבה התרומה ברוב חולין, אלא שעדיין לא היה מאה ואחד לבטלה, ואם כן אף שעדיין יש בזה איסור תרומה לזרים שהחמירו באיסור תרומה, אך מכל מקום דין 'משמרת תרומות' מתבטל ברוב כמו כל האיסורים שנתערבו יבש ביבש, ולכן אפשר ללמוד משם לכל האיסורים שאסור להוסיף ולבטל איסורים, אבל אין הכי נמי שאיסור תרומה בעין אסור לבטלה מן התורה מטעם 'משמרת תרומות' וכדעת האבני מילואים.

גם החלקת **יואב** (יו"ד סי' יז) כתב לדחות חילוק זה בין איסורי אכילה להנאה, אלא שהוא כתב כן מסברא, שלדעתו מה שמבטל האיסור ועל ידי כן נתרבה לו עוד, לא נחשב להנאה מאיסורי הנאה, שהרי כשנתרבה הרי כבר נתבטל, ושוב הרי היתר גמור, ולא אסרה תורה באיסורי הנאה רק ליהנות ממנו בעודו איסור הנאה, אבל לא להתירו בהנאה. וכתב, שדומה הדבר לאיסורי הנאה שאפרן מותר, ומכל מקום מותר לשורפן, ולא אמרינן שנהנה בזה שעושה אותם לאפר ויכול להשתמש בהם, שכשנעשה אפר שוב אין בזה איסור. וכן מוכח מזה שכופין את הגוי שיבטל את העבודה זרה, ולא נחשב לנהנה מאיסור הנאה, בזה שאומר לו לבטל ובכך הוא מותר.

עוד יש לדון בתירוץ של החוות דעת וסייעתו, שאף אם נאמר שבאיסורי הנאה אסור לבטל מצד שנהנה, מכל מקום האיסור הנאה ממותר השמן של חנוכה אינו דומה לשאר איסורי הנאה, שהרי כאן אין איסור ההנאה מצד עצמו, אלא מצד שהוקצה למצותו, וכל שארי הנאות שנהנה בעוד שאינו מבטל את המוקצה למצותו מותרים, שהרי מותר למוכרו. אך בבית הלוי (שם) כתב, שמכל מקום זהו רק כשאינו מבערו, אבל כשמתירו על ידי ביטולו, הרי ביטולו הוא ביעורו, וכמו שאסור להדליקו להנאתו כן אסור לבטלו להנאתו.

במזיד - לא יעלו". ומבואר שם שהוא איסור דרבנן, שהרי "מדאורייתא חד בתרי בטל, ורבנן הוא דגזור". והרי לדעות שאין מבטלין אינו אלא איסור דרבנן, צריך עיון, למה צריך לזה שמן התורה חד בתרי בטיל, הלא אף בלא זה אין כאן אלא איסור דרבנן.

אמנם להנ"ל, שבאיסורי הנאה האיסור לבטל לכתחילה אינו מצד האיסור 'אין מבטלין', אלא מעצם זה שנהנה, אם כן יש לומר שלכולי עלמא אסור לבטל מן התורה, שהרי נהנה בהתירן, והמשנה שם הרי מיירי באגוזים של ערלה, האסורים בהנאה.

דעת הסוברים שאין לחלק בזה

ברם יש להעיר, שמסתימת כל הראשונים והפוסקים שדנו בזה, ולא חילקו בין איסורי הנאה לאיסורי אכילה, משמע שלמאן דאמר שאין מבטלין הוא מדרבנן, גם באיסורי הנאה כן הוא, שמן התורה מותר לבטלם לכתחילה. וכן כתב רבי **עקיבא איגר** (בתשובה שנדפסה בשו"ת בנו רבי שלמה איגר, כתבים סי' כט). ויש בזה נפקא מינה להלכה, שאם הוא מן התורה, גוזרים בזה גם אם ביטל בשוגג אטו מזיד למבטל ולמי שנתבטל בשבילו, אך אם הוא דרבנן אין גוזרים בזה בשוגג, ראה שו"ע יורה דעה סי' צט (סעי' ה) ובנושאי כלים שם.

